

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษารูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนของกลุ่มไตรภาคีในชุมชนขณะนี้ มุ่งศึกษารูปแบบการดำเนินงานในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน โดยภายใต้การทำงานของกลุ่มไตรภาคี ซึ่งมีเป้าหมายให้เกิดการช่วยกันคิด ช่วยกันวางแผน และกำหนดรูปแบบการดำเนินงาน ตลอดจนดำเนินงานและร่วมกันรับผิดชอบ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ฉะนั้นผู้ศึกษาจึงได้กำหนดแนวทางการศึกษา ภายใต้กรอบความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

- 2.1 แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน
- 2.4 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน

2.1.1 ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อม

“ชุมชน” เป็นคำที่มีการนำไปใช้อย่างกว้างขวาง ในลักษณะที่แตกต่างกัน ซึ่งความหมายนั้นจะไม่จำกัดแน่นอนตายตัว อาจพิจารณาได้หลายแง่มุม เช่น ปรัชญา กายภาพ สังคมวิทยา จิตวิทยา ซึ่งบางครั้งความหมายของชุมชน ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์หรือบริเวณหมู่บ้านความหมายอาจมีทั้งรูปธรรมและนามธรรม ประเวศ วะสี (2540) กล่าวว่า ชุมชนอาจหมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งทำได้อะไรก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกันมีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการ เพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน ในขณะที่กาญจนา แก้วเทพ (2538) ได้ให้ความหมายไปถึงกลุ่มคนที่อยู่อาศัยในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและระดับเกินหมู่บ้านและผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน มีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการดำรงรักษาคุณค่า และมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา ถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย

นอกจากการรวมกลุ่มของคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่แล้ว ชัยนต์ วรรณะภุติ (2536) กล่าวถึง การอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ ในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะในด้านการผลิต ซึ่งมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีองค์กร หรือสถาบันของชุมชนและกฎเกณฑ์ต่างๆ ซึ่งอาจรวมไปถึงสังคมชนบทที่ยังไม่พัฒนา หรือสังคมหมู่บ้านที่สมาชิกยังมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และยังรักษาแบบแผนการดำรงชีวิตบางส่วนได้ เช่นเดียวกับที่จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2540) ที่สรุปไว้ว่า ชุมชนจะประกอบด้วยระบบความสัมพันธ์ของคน ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ ระบบการเมืองการปกครอง โครงสร้างอำนาจรวมถึงระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ ซึ่งระบบเหล่านี้ มีความสัมพันธ์ต่อกันและกันหรือมีความเชื่อมโยงกัน

คนในชุมชนจะมีการติดต่อกันอย่างไม่เป็นทางการมีความเป็นกันเอง รู้จักกันทั่วทั้งหมู่บ้าน ตำบล มีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ (Primary relationship) มีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ไปมาหาสู่กัน ช่วยเหลือกัน เกื้อกูลกันแบบญาติมิตร ตั้งถิ่นฐานอยู่กับเครือญาติของตน ใจซื่อ จริงใจ มีการให้อภัย เพราะส่วนใหญ่เป็นพวกเดียวกัน เป็นเครือญาติกัน และเป็นเพื่อนเล่นที่เติบโตมาพร้อม ๆ กัน ดังนั้นจึงมักมีการควบคุมความประพฤติกันอย่างลึกซึ้ง โดยระบบอาวุโสและเครือญาติ สนใจพฤติกรรมของกันและกันมาก ความแตกต่างทางสังคมแทบจะไม่มีเลย ลักษณะของความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน คือ การมีจารีตประเพณีที่ติดยึดมาเป็นเวลานาน มีการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างไม่มีการพิรีศอง และความเป็นปึกแผ่นในสังคม โดยมีความเป็นปัจเจกชนน้อยกว่าคนในเมือง

นอกจากนี้องค์ประกอบภายใน คือ มีความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านที่เอื้ออำนวยชี้นำและเป็นทางเลือกที่เหมาะสมต่อสภาวะท้องถิ่น และเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของภายนอกที่มากกระทบ ความรู้ ภูมิปัญญา ตลอดจนระบบคุณค่าเหล่านี้ได้รับการประยุกต์ สืบสานต่อเนื่องโดยคนในชุมชนด้วยการเรียนรู้ หลายรูปลักษณะผ่านประเพณี พิธีกรรมตัวบุคคล และปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำเล่า ตลอดจนเลือกผสมผสานกับความรู้ที่เข้ามากระทบจากภายนอก และผู้นำ ปัญญาชาวบ้าน นักเทคนิคพื้นบ้านและเครือข่ายของกลุ่มบุคคล ตลอดจนองค์กรชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ โดยเครือข่ายขององค์กรชุมชนมีบทบาทในด้านการพัฒนา ด้านพิทักษ์ปกป้อง ด้านขยายแนวร่วมสู่ญาติมิตร ลูกหลาน เพื่อนบ้าน (เอนก นาคะบุตร, 2526)

สรุปว่า ชุมชนเป็นการรวมตัวในระดับปฐมภูมิ ของคนอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน มีความสนใจร่วมกัน มีการปฏิบัติต่อกันและสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยความสัมพันธ์ของคนใน

ชุมชนนั้น เป็นความสัมพันธ์ในระดับฐานรากในท้องถิ่นมีความผูกพันสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับท้องถิ่นเป็นอย่างมาก วิถีชีวิตที่มีความผูกพันอย่างเหนียวแน่นกับสิ่งแวดล้อมส่งผลต่อระบบคิด การมองคุณค่าและสำนึกของความเป็นคนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ สะท้อนออกมาเป็นแบบแผนการปฏิบัติทางสังคม วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่ส่งผลกระทบต่อ การดำรงอยู่ของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

2.1.2 แนวทางการจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมชุมชน

การจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นการกำหนดกิจกรรมที่จะดำเนินการใด ๆ อันไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม และเมื่อดำเนินการไปแล้วสิ่งแวดล้อมทั้งระบบนั้น สามารถจะเอื้อประโยชน์ให้สิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศอย่างถาวร โดยไม่เกิดปัญหาแต่อย่างใด และเน้นให้เห็นถึงการใช้อย่างไร ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ โดยมีการวางแผนการใช้ที่ดีและเหมาะสม ซึ่งส่งผลกระทบต่อมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อมน้อยที่สุดและยึดหลักการอนุรักษ์เสมอ

ปัจจุบัน การตื่นตัวทางสิ่งแวดล้อมนั้นเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะการค้นหาแนวทางต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างหลากหลายจะนำมาปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ได้แก่

การจัดการสิ่งแวดล้อมในเชิงนิเวศวิทยาการเมือง ที่มองเรื่องของอำนาจทางการเมืองที่เข้ามาเป็นตัวช่วยในการกำหนดรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยจะมุ่งไปที่การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลักสำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน ในขณะที่การจัดการตามแนวทางวัฒนธรรมเชิงนิเวศ จะยอมรับในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อพื้นบ้าน ประเพณีและกระบวนการของชุมชน ที่เป็นสิ่งที่สามารถขัดเกลาสมาชิกให้ยึดถือและปฏิบัติตาม

นอกจากนี้ การจัดการสิ่งแวดล้อมตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ต้องการสร้างความมั่นคงให้กับมนุษย์และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปอย่างยั่งยืน ซึ่งได้เน้นในด้านจิตสำนึกและความตระหนักของคนรุ่นปัจจุบันเป็นเครื่องมือที่สำคัญ และมีการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อเข้ามาช่วยในการจัดการสิ่งแวดล้อม คล้ายคลึงกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในเชิงการอนุรักษ์ ซึ่งกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา เพื่อให้มีสิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพสำหรับสนองความต้องการของมนุษย์ได้ยาวนานที่สุด (กนก จันทร์ทอง, 2541)

ดังที่กล่าวมาแล้ว สามารถสรุปเป็นแนวทางและระดับของการจัดการสิ่งแวดล้อมได้ดังนี้

ประการแรก การจัดการควบคุมดูแลโดยท้องถิ่น หมายถึง การควบคุมดูแลทรัพยากรโดยกลุ่มหรือองค์กรที่มีรากเหง้ามาจากประวัติศาสตร์ดั้งเดิมและเป็นการควบคุมจากผู้ไ้โดยตรง (เจษฎา โชติกิจวิฑูรย์, นันทา เบญจศิริรักษ์, บรรณาธิการ, 2539) โดยเน้นว่าทำอย่างไรทรัพยากร

ที่นำมาใช้จะสามารถใช้ได้ไม่นาน ๆ ใช้อย่างไรจึงจะเหมาะสมกับประเภทของทรัพยากร รวมถึงความพยายามที่จะแสวงหาทรัพยากรใหม่ ๆ ที่สามารถนำมาใช้ได้อย่างยั่งยืนมากขึ้น เพื่อให้ เกิดประโยชน์กับมนุษย์อย่างสูงสุด

ประการที่สอง การจัดการควบคุมดูแลโดยสังคม หมายถึง การจัดการที่วางอยู่บนหลักการ ควบคุมดูแลเพื่อผลประโยชน์จากความต้องการของคนส่วนใหญ่ เป็นการควบคุมจากรัฐในรูปแบบ ของกฎหมายว่าด้วยเหตุผลในการรักษาผลประโยชน์ทางสังคม (เจษฎา โชติจิกรวิฑูรย์, นันทา เบญจศิริรักษ์, บรรณาธิการ, 2539) ทั้งนี้ ยังต้องอาศัยการขจัดเกลามาชิกให้เห็นความสำคัญของ ทรัพยากรและวิธีการใช้อย่างประหยัดให้เกิดความคุ้มค่าเป็นสำคัญ เป็นกระบวนการที่มุ่งเน้น รวมถึง การใช้มาตรการทางกฎหมาย ในการควบคุมกระบวนการอนุรักษ์ให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติ เพื่อสร้างความยั่งยืนทางทรัพยากรที่นำมาใช้ได้อย่างเหมาะสมกับจำนวนประชากรที่มีอยู่ โดยมีแนว ทางการดำเนินการต่าง ๆ ได้แก่ การรวมกลุ่มและผนึกกำลังของผู้สนใจและเห็นคุณค่าของการ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมร่วมกันทั้งในด้าน ความคิด พลังกาย พลังใจ ตลอดจนทุนทรัพย์ จัดตั้งกลุ่ม ชุมชน ชมรม สมาคม ฯลฯ (Public Aid) การให้การศึกษาค้นคว้าความรู้และข้อมูล (Education and Information) การใช้มาตรการกฎหมายควบคุม (Legal Control)

อนึ่ง นาคะบุตร (2526) ได้เสนอแนวคิดในการจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในลักษณะของ การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านกับทางเลือกการจัดการดิน น้ำ ป่า ไว้ว่า องค์ความรู้ใหม่จากภูมิปัญญา ชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ สามารถจัดการ “ป่าชุมชน” จัดการเหมืองฝาย จัดการดิน น้ำ ป่า ในแต่ละ กลุ่มน้ำรวมได้ โดยองค์ความรู้เหล่านี้ มีสาระสำคัญคือ

1. การให้คุณค่าในการใช้และรักษาดิน น้ำ ป่า อย่างเชื่อมโยงเป็นองค์รวมเดียวกันกับวิถีชีวิต ชุมชน วิธีการผลิตการเกษตร และวิถีจารีตประเพณี และระบบความเชื่อที่จัดปรับและสืบสาร ต่อเนื่องกันมา ควบคุมกับการได้รับประโยชน์ร่วมกันจากการใช้ดิน น้ำ ป่า เหล่านั้น เพื่อยังชีพ อยู่ รอด

2. ความหลากหลายของระบบการจัดการ ดิน น้ำ ป่า และความยั่งยืนสมดุลในตัว ทรัพยากรธรรมชาติเอง จึงขึ้นอยู่กับระบบคุณค่าและความเชื่อ ความเข้มแข็งขององค์กรผู้นำแต่ละ ชุมชนและเทคนิควิถี ระบบการเกษตรที่เอื้อต่อการจัดการใช้และอนุรักษ์ ดิน น้ำ ป่าแต่ละแห่ง ภายใต้อำนาจกำกับดูแลและสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ

3. “คน และทรัพยากรคน” ถือเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการ ดิน น้ำ ป่า การพัฒนาคนและ ให้คนในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดระบบคุณค่า กำหนดคกติก และวางแผนการใช้รักษา อนุรักษ์ ดิน น้ำ ป่า ภายใต้อำนาจประโยชน์ร่วมกัน ตามระบบสิทธิร่วมกันของชุมชนที่สืบสานประยุกต์ต่อเนื่องกันมา จึงเป็นทิศทางหลักของการจัดการดิน น้ำ ป่า

4. ความสามารถของชุมชนในการจัดการ ดิน น้ำ ป่า ให้ยั่งยืนได้ควบคู่กับการทำการเกษตรเชิงอนุรักษ์ และสามารถปรับตัวเข้ากับกระแสการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมโดยยังคงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เหมาะสมอยู่ได้ โดยอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญได้แก่

4.1 ภูมิปัญญา และความรู้ที่สืบสานและประยุกต์ได้ สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก

4.2 องค์กรชุมชนและกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรมและภูมิปัญญา

4.3 เวทีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง และบูรณาการจากภายนอก

สรุปได้ว่า การจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน เป็นการจัดการ โดยใช้ชุมชนเป็นพื้นฐานของการดำเนินกิจกรรมโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ดูแล และคิดค้นวิธีการแนวทางในการดำเนินกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่น และเป็นการพัฒนาทางความคิดขัดเกลาการกระทำภายในสังคมที่จะมีการสืบทอดแนวคิด การเรียนรู้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมมาองคุณค่าของสิ่งแวดล้อมอย่างเชื่อมโยงที่ส่งผลไปถึงการจัดระบบของการจัดการสิ่งแวดล้อมและให้ความสำคัญกับคนและชุมชน ในฐานะผู้ดำเนินการเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมโดยความร่วมมือของทุกฝ่าย ในการแสวงหาแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง ด้วยจิตสำนึกและความตระหนักต่อสิ่งแวดล้อม

2.1.3 เงื่อนไขและรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อม

การที่จะให้กลุ่มองค์กรสามารถบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้นั้น สมพันธ์ เตชะอธิก (2540) ได้เสนอเงื่อนไขเพื่อนำไปสู่การจัดการสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ 2 ประการ คือ

2.1.3.1 เงื่อนไขภายในชุมชน ได้แก่ การเห็นคุณค่าและประโยชน์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม รวมทั้งมีจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชาวบ้าน ซึ่งจะต้องมีการให้การศึกษาแก่ชาวบ้าน และเปิด โอกาสการแลกเปลี่ยนและการรับรู้ร่วมกัน ขณะเดียวกันก็ต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดเกณฑ์ต่าง ๆ บนความเห็นพ้องต้องกันของคนส่วนใหญ่ และมีอำนาจตัดสินใจในการกระทำใด ๆ ต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ร่วมกับนโยบายรัฐบาล และกลไกการปฏิบัติของรัฐ โดยให้องค์กรชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดการ การระดมความคิด ความรู้ ประสบการณ์ของชาวบ้านเองขึ้นมาก่อน ซึ่งจะสอดคล้องกับความเป็นจริงในการอนุรักษ์ได้มากกว่าการจัดการโดยรัฐแต่ฝ่ายเดียว

2.1.3.2 เงื่อนไขภายนอกชุมชน ได้แก่ นโยบายและกลไกการปฏิบัติของรัฐ ในการส่งเสริมหรือสนับสนุนให้องค์กรชุมชน สามารถบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ และนักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ให้การสนับสนุนความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยสู่ชุมชน หรือ

การสรุปทบทเรียนการทำงานกับชุมชน การถ่ายทอดความรู้และข้อมูลชาวบ้านให้เท่าทันสถานการณ์ การกระตุ้นจิตสำนึกการอนุรักษ์สู่ชาวบ้าน ตั้งองค์กรชุมชน อบรมเพิ่มพูนความคิดและทักษะการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประสานเครือข่ายองค์กรชาวบ้านด้วยการกระจายอำนาจสู่ชุมชน พัฒนาพื้นที่สู่การอนุรักษ์และการจัดการ โดยองค์กรชาวบ้านด้วยการกระจายอำนาจสู่ชุมชน พัฒนาพื้นที่สู่การอนุรักษ์และการจัดการ โดยองค์กรชุมชน อันส่งผลต่อสังคมไทยในการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรม การทำลาย ความขัดแย้ง และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้

จากเอกสารคู่มือปฏิบัติงาน ผู้นำทางสิ่งแวดล้อมและอาสาสมัครพิทักษ์สิ่งแวดล้อม (มปป.) ได้เสนอตัวอย่างของรูปแบบของกิจกรรมการสร้างจิตสำนึกและความตระหนักในการจัดการสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1) การประชาสัมพันธ์ มีเครื่องมือในการดำเนินกิจกรรม ได้แก่ การประชุมชี้แจง ไปสเตอร์ คำขวัญ นิทรรศการ หอกระจายข่าว เอกสารแจก (แผ่นพับ) วิทยุท้องถิ่น สื่อพื้นบ้าน สื่อมวลชน ส่วนกลาง เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์

- 2) การรณรงค์
- 3) การฝึกอบรม
- 4) สัมมนาเชิงปฏิบัติการ
- 5) การศึกษาดูงาน

จากแนวความคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนสรุปได้ว่า การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยเงื่อนไขในบทบาทของความร่วมมือของทุกฝ่ายในการดำเนินการจัดการสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นกลไกภายในชุมชนเองหรือภายนอกชุมชน การมีจิตสำนึก ความตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและพร้อมที่จะเข้ามาประสานความร่วมมือ ดำเนินการให้เกิดผลและศักยภาพในการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วม เกิดความเท่าเทียมเสมอภาคกัน ในการคิดแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สอดคล้องกับความต้องการและเหมาะสมแก่พื้นที่นั้นๆ

แนวทาง รูปแบบ กระบวนการและขั้นตอนต่าง ๆ ของการจัดการสิ่งแวดล้อมนั้นมีความแตกต่างกันไปตามสภาพของชุมชน พื้นที่ ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมประเพณีที่รวมถึงความรู้ ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้น จะมีการนำมาใช้ แต่ทั้งนี้ต้องอาศัยจากความร่วมมือร่วมใจของคนทุกกลุ่มในชุมชนในการที่จะดำเนินการอย่างจริงจัง และการได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชน องค์กรอื่นในระดับชาติ และองค์กรภาครัฐบาลที่จะไม่ละเลยหรือมองข้ามการดูแล รักษาและเฝ้าระวังทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้แนวความคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการศึกษาการดำเนินงานของ

องค์กรที่เรียกกันว่ากลุ่มไตรภาคี โดยมีแนวทาง รูปแบบและกระบวนการอันสอดคล้องกับแนวคิด การจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน ในการสร้างจิตสำนึกและความตระหนักในคุณค่าของ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ ประกอบกับมีการประสานความร่วมมือจากหน่วยงาน ภาครัฐและเอกชน ในการดำเนินการร่วมกันเพื่อศึกษาภาพและผลสัมฤทธิ์ในการจัดการสิ่งแวดล้อม ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

2.2 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม

ปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นปัญหาส่วนรวมของสังคม ดังนั้นในการจัดการปัญหาให้มี ประสิทธิภาพ จึงไม่อาจให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งดำเนินการเพียงลำพัง ทุกฝ่ายจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมใน การจัดการปัญหาด้วย ดังรายงานผลจากการประชุมขององค์การสหประชาชาติ เรื่อง สิ่งแวดล้อม และการพัฒนา ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อ ค.ศ. 1992 ได้ระบุว่าในการจัดการในเรื่อง สิ่งแวดล้อมจะทำให้ดีที่สุดเมื่อประชาชนมีส่วนร่วมและรัฐต้องส่งเสริม และอำนวยความสะดวกให้ ประชาชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และเข้าถึงกระบวนการ ทางการปกครองและกฎหมาย รวมทั้งการเยียวยาความเสียหาย(สำนักงานนโยบายและแผน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2540) นอกจากนี้ยังรวมถึงความคิดเห็นของสมศักดิ์ ศรีสนธิ สุข (2534) ที่กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนจะเปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชน ระบุว่าอะไรคือปัญหา และความต้องการของชุมชน เสนอและมีอำนาจในการตัดสินใจเลือก แนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหา และสามารถที่จะดำเนินการตามทางที่วางไว้ โดยเลือกใช้ ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเองให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด และการศึกษาของอูคร วงษ์ทับทิม (2541) ที่ศึกษาแนวคิดนครนิเวศกับการจัดการสิ่งแวดล้อมเมืองเชียงใหม่อย่างยั่งยืน พบว่า การ จัดการสิ่งแวดล้อมเมืองเชียงใหม่ที่ยั่งยืนขึ้นอยู่กับความร่วมมือกันของประชาชน และวิธีการพัฒนา แบบพหุภาคี ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยทุกฝ่ายมี บทบาทในการบริหารแบบธรรมรัฐ ซึ่งมีความโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้

2.2.1 ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในหนังสือวิทยาการสิ่งแวดล้อมสำหรับ โรงเรียนและชุมชนมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2530) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของประชาชน เพื่อให้สามารถพัฒนา บรรลุผลอย่างเต็มที่ดังนี้

2.2.1.1 การเข้าร่วมโดยตรง ได้แก่ การใช้ทรัพยากรต่างๆ ที่ตนมีอยู่เข้าร่วมในโครงการในท้องถิ่นของตนโดยตรง และด้วยความสมัครใจ ขอบเขตที่ประชาชนควรเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่

1) การเข้าร่วมในการค้นปัญหาและสาเหตุของปัญหาในแต่ละท้องถิ่น เพราะถ้าหากคนในท้องถิ่นไม่ทราบถึงปัญหา หรือไม่เข้าใจในสาเหตุของปัญหาแล้ว ดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาย่อมไร้ประโยชน์

2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงาน ถือเป็นขั้นตอนสำคัญขั้นตอนหนึ่ง เพราะเป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้คนในท้องถิ่นรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำเอาปัจจัยข้อมูลข่าวสารมาใช้ในการวางแผน

3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและดำเนินงาน เพราะการร่วมลงทุนและปฏิบัติงานจะทำให้สามารถคิดต้นทุนการดำเนินงานได้ มีการเรียนรู้การดำเนินงานอย่างใกล้ชิด และเมื่อเห็นประโยชน์ก็จะสามารถดำเนินกิจกรรมเหล่านั้นด้วยตัวเองได้

4) การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลงาน เป็นขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่งของ การมีส่วนร่วม เพราะถ้าหากไม่ทราบงานที่ทำไปนั้น ได้รับผลดีหรือมีประโยชน์หรือไม่ การดำเนินงานโครงการต่อไปอาจมีความยากลำบาก

2.2.1.2 การเข้าร่วมโดยทางอ้อม เป็นการเข้าร่วมในโครงการโดยวิธีการให้คำปรึกษาแนะนำ หรือร่วมกำหนดเป้าหมายและแนวทางในการดำเนินงานในโครงการต่างๆ ทั้งในลักษณะของบุคคล หรือคณะกรรมการก็ได้ ซึ่งมีแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมโดย

1) ให้ความรู้ประชาชน โดยจัดระบบการศึกษาให้เยาวชนและประชาชนในพื้นที่ ทุกเพศ ทุกวัย มีโอกาสได้รับการศึกษาไม่ว่าจะเป็นการศึกษาทางวิชาการ หรือการศึกษาทางวิชาชีพ ซึ่งการศึกษาดังกล่าวควรให้ความสำคัญต่อระบบชุมชนที่อยู่

2) พัฒนาความคิด โดยเปิดโอกาสให้แต่ละบุคคลหรือชุมชนแลกเปลี่ยนแสดงทัศนคติความคิดเห็นระหว่างกัน ไม่ว่าความคิดเห็นที่แสดงออกนั้นจะอยู่ในประเด็นสนทนาในขณะนั้นหรือไม่ก็ตาม ทั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างนิสัย พฤติกรรมในการพัฒนาทางความคิดของประชาชนภายในชุมชน และยังเป็นการสร้างจิตสำนึกในเรื่องของการยอมรับในความคิดของชุมชนอื่นๆ

3) สนับสนุนการปฏิบัติและการรวมกลุ่มซึ่งภาครัฐควรสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มของประชาชนโดยธรรมชาติ คือ รัฐเข้าไปจัดการหรือชี้นำชุมชนให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่รัฐควรให้ความใส่ใจต่อการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นมา รวมทั้งส่งเสริมให้แต่ละกลุ่มมีแนวทางการปฏิบัติที่เกิดความชัดเจนเป็นรูปธรรม

4) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม โดยภาครัฐสนับสนุนให้มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม แต่ละกลุ่ม ทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

5) การประสานงานกับภาครัฐและเอกชน ภาครัฐและเอกชนควรให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ตั้งแต่ขั้นตอนแรกของการเข้าไปประสานงานกับประชาชนภายในพื้นที่

6) ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนภายในพื้นที่ ที่มีโครงการเข้ามาในพื้นที่ รับรู้ข่าวสาร และสามารถแสดงความคิดเห็นในประเด็นต่างๆ ที่ประชาชนสนใจ รวมถึงการเคารพความคิดเห็นระหว่างกันก่อนโครงการที่วางไว้จะถูกนำไปปฏิบัติการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริงจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าความจริงใจในการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนถูกครอบงำ ซึ่งเครื่องมือที่นำมาใช้ในการมีส่วนร่วม และความเข้าใจผิดในส่วนของกฎหมายรัฐธรรมนูญ เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในส่วนนี้ ภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน ควรร่วมมือกันในการจัดการกับรูปแบบ วิธีการในการแสดงออกซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชน

ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527) ได้กล่าวว่า หน่วยงานที่ทำหน้าที่พัฒนาของรัฐบาล (Government Organization) หรือหน่วยงานพัฒนาของภาคเอกชน (Non-Governmental Organization) ต่างให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นที่จะเข้าร่วมในการพัฒนา แต่ดูเหมือนว่าความเข้าใจเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบททั้งหลาย ยังขาดความเข้าใจความหมายที่สอดคล้องต้องกัน และที่ผ่านมาจะพบว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนา ถูกฝ่ายรัฐนำไปใช้เป็นเครื่องมือระดมประชาชนให้เข้าร่วมมือในกิจกรรมหรือโครงการที่รัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐได้กำหนดขึ้น มากกว่าจะเป็นการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมตามความหมายที่แท้จริง

นอกจากนี้ได้กล่าวว่าความล้มเหลวในการดำเนินการพัฒนาในอดีต ที่เน้นและให้ความสำคัญกับบทบาทของคนนอกชุมชนมากกว่าความสามารถของคนในชุมชน ทำให้การดำเนินงานขาดประสิทธิภาพ ดังนั้นจึงต้องทำการเปลี่ยนแปลงโดยให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดนโยบายมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาและแสวงหาทางออกด้วยตัวของเขาเอง รวมทั้งการตัดสินใจและประเมินผลด้วยตนเองว่าดีหรือไม่อย่างไร

ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2534 และ 2541) กล่าวถึงแนวความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมเกิดมาจากความเชื่อที่ว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีปัญญาระดับสูงและควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลเพียงใด จึงควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตของเขาเอง นอกจากนั้นการมีส่วนร่วมยังช่วยลดปัญหาการแตกแยก เนื่องจากการนำเข้าสู่สิ่งต่างๆ จากภายนอก

เข้าไปในชุมชนนั้นด้วย การมีส่วนร่วมไม่ได้หมายความว่าแค่การมีส่วนช่วยเหลือสนับสนุนโครงการเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงขั้นตอนสำคัญอย่างเช่น การตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการนั้นๆ ด้วย

บัวเรศ ประไซโย และคณะ (2538) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง กระบวนการที่สมาชิกของกลุ่มมีความสนใจในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน การเริ่มต้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดจากความต้องการภายนอก โดยที่ประชาชนมีศักยภาพพอที่จะเข้าร่วมในการดำเนินงาน มีความพร้อมที่จะเข้าร่วม มีความประสงค์ที่จะเข้าร่วมและมีอำนาจในการตัดสินใจ ภายนอกเป็นเพียงผู้คอยสนับสนุนและช่วยเหลือเท่านั้น ลักษณะการมีส่วนร่วมได้แก่การมีส่วนร่วมในลักษณะกลุ่ม การมีส่วนร่วมในลักษณะโครงการ การมีส่วนร่วมในลักษณะสถาบัน และการมีส่วนร่วมในลักษณะของนโยบาย

แก้วสรร อติโพธิ (2537) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องมีกระบวนการที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการปกครองของรัฐ ตั้งแต่ระดับชาติจนถึงระดับท้องถิ่นที่สามารถยอมรับสิทธิตามกฎหมายในกระบวนการได้สวนสาธารณะ มีการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและต้องมีการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากร

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2532) ได้ให้ความเห็นว่า การพัฒนาจะเป็นผลดีและเป็นธรรมนั้นประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนา นับตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของการกำหนดเป้าหมายและแนวทางของการพัฒนา ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวย่อมต้องโอนอ่อนต่อความแตกต่าง (Deversify) ของท้องถิ่น ตลอดจนแนวทางการพัฒนาต้องอยู่ภายใต้การควบคุม และตัดสินใจของประชาชนเจ้าของท้องถิ่นอย่างมาก

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2527) กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนดังนี้

1. ร่วมศึกษาปัญหา สาเหตุและความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดการสร้างรูปแบบการพัฒนาหรือแก้ปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมกำหนดทิศทาง แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม
4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมบริหารวางแผนพัฒนาทั้งสติปัญญา แรงงานและทุนตามขีดความสามารถ รวมทั้งควบคุม ติดตาม ประเมินผล และซ่อมบำรุงรักษาผลที่เกิดจากกิจกรรมนั้นๆ

Cohen และ Uphoff (1980) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่ามี 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนคือ การริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจ และการตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefit) ทั้งผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ซึ่งทุกขั้นตอนมีความสัมพันธ์ โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมที่ขั้นตอนการตัดสินใจเป็นประการสำคัญ ซึ่งในแนวทางการมีส่วนร่วมนั้น มุ่งให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้ที่มีบทบาทในทุกๆ เรื่อง

2.2.2 วิธีการและขั้นตอนการมีส่วนร่วม

มีนักวิชาการหลายท่านศึกษาพิจารณาวิธีการและขั้นตอนการมีส่วนร่วมที่หลากหลาย เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของประชาชนดังนี้

ไพรัตน์ เศษรินทร์ (2527) ได้กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้คือ

การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจจะตีกรอบได้แตกต่างกัน แต่เดิม(รัฐ)มักจะมองในแง่การร่วมสหทบแรงงาน วัสดุ เงิน ร่วมคิด ร่วมวางแผน และร่วมกันทำงานหรืออาจจะมองในแง่หนึ่งของการเน้นการมีส่วนร่วมในการคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำงาน และร่วมบำรุงรักษามากกว่าร่วมสหทบด้านวัตถุและเงิน แม้ว่าจะจำเป็นอยู่โดยภาพรวมก็ยืนยันว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นจะต้องเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา สาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น ในชุมชน รวมตลอดจนความต้องการชุมชน
2. ร่วมค้นหาสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงาน หรือ โครงการ หรือกิจกรรมเพื่อขจัดแก้ไขและสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เห็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชน ตามขีดความสามารถของตนเองและหน่วยงาน
7. ร่วมปฏิบัตินโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้
8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งภาครัฐบาลและเอกชนให้ใช้ประโยชน์ต่อไป

เจมส์ คี ปีนทอง (2526) ได้กล่าวถึงขั้นตอนที่ประชาชนควรเข้าไปมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการร่วมคิดถึงสภาพที่เป็นอยู่ว่ามีอะไรเดือดร้อนบ้าง และมีสาเหตุว่าเกิดจากอะไร
2. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผน นับตั้งแต่วิเคราะห์หาสาเหตุ การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา พิจารณาทางเลือกและแนวทางแก้ไขปัญหา
3. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานตามแผนงานหรือโครงการที่วางไว้
4. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการติดตามประเมินผลความสำเร็จ หรือความล้มเหลวเป็นระยะๆ แล้วดำเนินการแก้ไข

ในส่วนของวิธีการและขั้นตอนการมีส่วนร่วมสามารถสรุปได้ว่า การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ โดยไม่เน้นว่าจะเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนไหนของโครงการ

2.2.3 รูปแบบและขอบเขตการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนถือว่ามีค่าสำคัญและจำเป็นมาก ในการที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม จำเป็นที่จะต้องมีการให้ข้อมูลข่าวสารที่แท้จริงและถูกต้อง โดยจะต้องมีการกำหนดขั้นตอนการมีส่วนร่วมอย่างถูกวิธีและมีประสิทธิภาพ อาจพอจำแนกได้ดังนี้

1. รูปแบบของการสร้างกฎเกณฑ์ กติกาของการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเอง
2. รูปแบบของการสร้างเครือข่าย เนื่องจากปัญหาสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่ไม่สามารถจำกัดเขตหรือพรมแดนได้ เมื่อเกิดปัญหาในที่ใดที่หนึ่งแล้วมักจะขยายอาณาบริเวณของปัญหากว้างไกลออกไป ดังนั้นรูปแบบของการสร้างความร่วมมือจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการรวมตัวของกลุ่มตัวแทนประชาชน ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นองค์กรประชาชน หรือเป็นรูปแบบองค์กรเอกชนที่เป็นลักษณะเฉพาะ
3. การจัดตั้งกลุ่มเฉพาะกิจในการศึกษาและติดตามปัญหา ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่คาดว่าจะเกิดจากการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการใดโครงการหนึ่งที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชน ประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ อาจมีการรวมตัวกันและจัดตั้งคณะผู้แทนในการศึกษาและติดตามปัญหา เพื่อแสวงหาความร่วมมือในการยับยั้งปัญหา และให้เกิดพลังอำนาจของข้อมูลข่าวสารในการเจรจาต่อรอง

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) ได้กล่าวถึง การกำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วมอาจจำแนกออกได้ 3 ประการตามลักษณะของการมีส่วนร่วมดังนี้

1. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง โดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน เช่น การรวมกลุ่มเยาวชนกลุ่มต่างๆ
2. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน เช่น กรรมการของกลุ่มหรือชุมชน กรรมการหมู่บ้าน
3. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวน หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไหร่ก็ได้ตลอดเวลา บางกรณีก็ได้กำหนดลักษณะของการมีส่วนร่วมในลักษณะต่างๆ เช่น
 - 3.1 การมีส่วนร่วมเกิดจากเบื้องบนหรือเบื้องล่าง
 - 3.2 การจูงใจให้มีส่วนร่วมเกิดขึ้นโดยสมัครใจ
 - 3.3 แบบขององค์กร
4. ช่องทางการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นเช่น
 - 4.1 การมีส่วนร่วมโดยปัจเจกบุคคลหรือผ่านกลุ่ม
 - 4.2 การมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยอ้อม
 - 4.3 การมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ
5. ระยะเวลาความต่อเนื่องของกิจกรรม
6. ขอบข่ายกิจกรรมครอบคลุมขนาดไหน

จากแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนดังกล่าว สรุปได้ว่า การจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นพื้นฐานสำคัญ จึงจะสามารถจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยสามารถแบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมได้ 4 ลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมในการศึกษาค้นคว้าและสาเหตุของปัญหา รวมถึงความต้องการของชุมชน การมีส่วนร่วมในการวางแผนงาน การตัดสินใจ การกำหนดแนวทางของโครงการหรือการดำเนินกิจกรรมต่างๆ การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงานตามแผนงานหรือโครงการที่กำหนด และการมีส่วนร่วมในการติดตาม ควบคุมและประเมินผล เพื่อเป็นแนวทางการดำเนินการปรับปรุงแก้ไขต่อไป จากที่สรุปมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการดำเนินงานของกลุ่มไตรภาคีมีความสอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าวตามลักษณะของการมีส่วนร่วมทั้ง 4 ลักษณะคือ

1. ให้สมาชิกชมรมรักษะตะกะระนอันเป็นตัวแทนของกลุ่มชาวบ้าน มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่อที่ประชุมกลุ่มไตรภาคี
2. สมาชิกกลุ่มไตรภาคีทุกองค์กรมีส่วนร่วมในการวางแผนงานและตัดสินใจ เพื่อกำหนดแนวทางในการดำเนินโครงการแต่ละโครงการ

3. ทุกองค์กรในกลุ่มไตรภาคีมีส่วนร่วมในการหาแหล่งเงินทุนสนับสนุน เพื่อใช้ในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมอันเกิดจากการดำเนินงานของกลุ่มไตรภาคี

4. สมาชิกกลุ่มไตรภาคีสามารถตรวจสอบ ควบคุมและประเมินผลสำเร็จจากการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมนั้นๆ ได้ตลอดเวลา การดำเนินงานของกลุ่มไตรภาคีมีความซื่อสัตย์โปร่งใส และต้องการเข้ามาทำงานเพื่อชุมชนอย่างแท้จริง

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

ประเวศ วะสี (2538) กล่าวว่า การที่จะผลักดันกระบวนการทรรศใหม่ในการพัฒนาให้มีผลในทางปฏิบัตินั้น จะต้องใช้กระบวนการให้ทุกฝ่ายเข้ามาเรียนรู้ร่วมกันด้วยความรัก และทุกฝ่ายในที่นี้ก็คือ เบญจภาคีอันประกอบด้วย

1. ชุมชน ได้แก่ องค์กรประชาชน สถาบันครอบครัว อาสาสมัคร และประชาชนทั่วไป
2. รัฐ ได้แก่ รัฐบาลและหน่วยงานทางราชการ
3. นักวิชาการ ได้แก่ สถาบันการศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ และผู้ชำนาญการในด้านต่างๆ
4. องค์กรเอกชน ได้แก่ มูลนิธิ สมาคม องค์กรสาธารณประโยชน์ สื่อมวลชน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรกุศล ตลอดจนชมรมและกลุ่มต่างๆ
5. องค์กรธุรกิจ ได้แก่ บริษัท ห้างร้าน และนักธุรกิจ เป็นต้น

ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นปัจจัยที่แก้ปัญหาทุกเรื่องพร้อมกัน ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการเมือง ทุกคนควรที่จะเข้าใจเรื่องความเป็นชุมชน มีส่วนร่วมสร้างความ เป็นชุมชน และแสวงหากลไกส่งเสริมสนับสนุนความเป็นชุมชน ถ้าขาดความเป็นชุมชนจะแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่สำเร็จ “ความเป็นชุมชนเป็นอนาคตของโลก”

อนุชาติ พวงสำลี (2539). ได้อธิบายเกี่ยวกับความเข้มแข็งที่สอดคล้องกับนายแพทย์ประเวศ วะสี ว่าเป็นการรวมตัวเพื่อปฏิบัติการพัฒนาสังคมหรือความร่วมมือแบบ “เบญจภาคี” ย่อมก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (Interactive Learning Through Action) อย่างมีพลังและความหมาย ย่อมจะต้องดำเนินการไปโดยมีเป้าหมายและมีวิสัยทัศน์ในการมองสังคมและอนาคตร่วมกัน ฉะนั้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนภายใต้กระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนา (New Development Paradigm) จึงนับเป็นกรอบทางความคิดอีกด้านหนึ่ง

ความยั่งยืนของสังคมชนบทขึ้นอยู่กับกำมืองค์ประกอบการเรียนรู้ของประชาชนการมี องค์กรทำให้มีพลังเพิ่มขึ้น และมีความยั่งยืนโดยเป็นกลไกของการเรียนรู้ร่วมกัน

องค์กรชุมชนเกิดขึ้นโดยกระบวนการที่คนในชุมชนมาประชุมปรึกษาหารือกัน ซ้ำแล้วซ้ำอีก จนปรากฏตัวผู้นำธรรมชาติขึ้น มีการจัดการองค์กร มีการวิเคราะห์ปัญหา วินิจฉัยปัญหา วิเคราะห์ทางเลือกและตัดสินใจเลือกทางได้ถูกต้อง (ประเวศ วสี, 2538)

ในการพัฒนาชุมชนเพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ดังนั้นการจัดการปัญหาทุกเรื่องจำเป็นต้องมีองค์กรของชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งความเข้มแข็งของชุมชน ต้องมีองค์ประกอบต่างๆที่สำคัญดังนี้คือ

1. การมีอุดมการณ์ร่วมกัน หมายถึง การมีทัศนคติต่อโลก ต่อสังคม และต่อชุมชนร่วมกัน มีความเข้าใจตรงกัน อุดมการณ์ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะยึดเหนี่ยวทิศทางของการรวมกลุ่มกันเอาไว้

2. การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน

3. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน

4. คนเป็นองค์ประกอบสำคัญของชาวบ้าน มีส่วนที่เกี่ยวข้องคือ

4.1 ผู้นำ ถือเป็นผู้นำการอยู่รอดขององค์กรชาวบ้าน

4.2 สมาชิก การที่สมาชิกร่วมมือและมีส่วนร่วมในกิจกรรม ทั้งทางความคิด การวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติ และการติดตามประเมินผล ตลอดจนมีสิทธิที่จะได้รับผลประโยชน์จากองค์กรชาวบ้าน สมาชิกมีหลายประเภท ทั้งสมาชิกที่เข้าร่วมคิด ร่วมทำงานกับองค์กร โดยอาจจะเข้าร่วมกิจกรรมบ้าง ไม่เข้าร่วมบ้าง และสมาชิกประเภทเฝ้าดูอยู่เฉยๆ มีมากกว่าประเภทอื่นๆ

4.3 ชาวบ้านทั่วไป ที่ไม่เข้าร่วมอยู่ในองค์กร แต่ก็มีผลต่อการดำรงอยู่ และความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน เพราะเป็นคนที่เฝ้าดู ติดตาม วิพากษ์วิจารณ์และพร้อมที่จะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมกับองค์กร

5. การบริหารจัดการ ถือเป็นเรื่องซึ่งขาดความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน โดยเฉพาะทุกกิจกรรมมีเรื่องเงิน คน เข้าไปเกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องอาศัยการจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยมีรายละเอียดต่างๆ ดังนี้คือ

5.1 การตัดสินใจร่วมกัน ถือเป็นหัวใจสำคัญของการรวมตัวกันเป็นองค์กรของชุมชน เพราะหากสมาชิกไม่มีโอกาสตัดสินใจด้วยความเป็นเจ้าขององค์กร ก็ย่อมไม่มีความอยู่รอด

5.2 โครงสร้างและบทบาทหน้าที่โดยทั่วไป มีโครงสร้างจัดไว้เป็นรูปแบบมาตรฐาน คือ มีประธาน รองประธาน เลขานุการ ประชาสัมพันธ์ เற்றுณิก ปฏิคม และกรรมการอื่นๆ มีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันตามตำแหน่งโครงสร้างนี้อาจไม่จำเป็นสำหรับองค์กรที่มีเนื้อหางานชัดเจนควรมีตำแหน่งที่มีเนื้องานให้ปฏิบัติจริง

5.3 สถานที่และวัสดุอุปกรณ์

5.4 กฎ กติการ่วมกัน เพื่อยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติและข้อตกลงร่วมกัน

5.5 การสื่อสารระหว่างผู้นำ กับสมาชิกองค์กรชาวบ้าน ซึ่งมีหลายรูปแบบ เป็นต้นว่า การจัดประชุมชี้แจงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและหาข้อสรุปร่วมกัน การประชุมแกนนำองค์กร การสื่อสารนี้มีความสำคัญในการช่วยให้เกิดการรับรู้เข้าใจ และร่วมมือกันมากขึ้น

5.6 การควบคุมตรวจสอบ เมื่อมีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันแล้ว ต้องมีการควบคุม ตรวจสอบกันอย่างสม่ำเสมอ

6. กิจกรรมการเรียนรู้ฝึกฝนและปฏิบัติจริงอยู่ที่กิจกรรมการพัฒนา โดยทั่วไปกิจกรรมในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมเป็นหลัก กิจกรรมต่างๆ จึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำสมาชิกชาวบ้านให้ทำงานร่วมกัน และเป็นกิจกรรมที่ต้องการความต่อเนื่อง เพื่อแก้ปัญหาหรือช่วยเสริมสร้างชีวิตชาวบ้านให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

7. งบประมาณควรมีการระดมทุนจากภายในชุมชนก่อน เมื่อขาดเหลือจึงค่อยแสวงหา งบประมาณจากภายนอก

จากแนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนชี้ให้เห็นว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จำเป็นต้องมีองค์กรของชุมชนที่เข้มแข็ง ที่เกิดจากการที่ชุมชนมีอุดมการณ์ เป้าหมายและผลประโยชน์ร่วมกัน โดยมีสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดวางแผน ตัดสินใจ ปฏิบัติงานและติดตามประเมินผล ซึ่งอยู่ภายใต้การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ จึงจะทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับการดำเนินงานของกลุ่มไตรภาคีที่เกิดขึ้นจากการมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของผู้นำชุมชน อันมีความต้องการที่จะเห็นชุมชนกระزنเป็นไปในทิศทางที่มีระบบและเป็นระเบียบ โดยการดำเนินงานของกลุ่มไตรภาคีจะเป็นการทำงานที่มีเป้าหมายเป็นไปในทิศทางเดียวกัน มีการปรึกษาหารือก่อนที่จะลงมือปฏิบัติ ดังนั้นผลประโยชน์ที่ได้ก็จะตกอยู่กับทุกคน ภายในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันเกิดขึ้น เป็นผลให้ไม่เกิดความเลื่อมล้ำภายในชุมชน และชุมชนกระزنจะกลายเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนต่อไป

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปัญญรัตน์ มณีพรหม (2545) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบและแนวทางในการจัดทำระบบการจัดการสิ่งแวดล้อม (ISO 14001:1996) ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ผลการศึกษาในประเด็นการสอบถามความคิดเห็นของนักศึกษาและบุคลากรพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับความรู้เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับกลาง ส่วนความคิดเห็นในการจัดทำระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมของมหาวิทยาลัย ได้ให้ความสำคัญอันดับหนึ่งในเรื่องการจัดการสารพิษ

และวัตถุดิบทรายให้มีประสิทธิภาพ อันดับสองในเรื่องควรมีมาตรการควบคุมการใช้น้ำ ไฟฟ้าและน้ำมันเชื้อเพลิงอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ และให้ความสำคัญอันดับสามในเรื่องควรมีการจัดทำระบบการจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อสิ่งแวดล้อมที่ดีและเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ชุมชน ซึ่งความรู้เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมกับความคิดเห็นในการจัดทำระบบการจัดการสิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์ในทิศทางตรงกันข้ามที่ระดับนัยสำคัญ 99 เปอร์เซ็นต์

ยุคท เหมบัณฑิต (2544) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนประมงทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนในชุมชนทะเลน้อยมีระดับการศึกษาต่ำ รายได้จากการประมงค่อนข้างน้อย แรงงานในภาคเกษตรเฉลี่ย 1 คนต่อครัวเรือน แรงงานนอกภาคเกษตรเฉลี่ย 2.2 คนต่อครัวเรือน ร้อยละ 79.1 ไม่เป็นสมาชิกกลุ่มใดๆ เลย เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างประชาชนในกลุ่มบ้านทะเลน้อยกับกลุ่มบ้านอื่นๆ พบว่า ระดับการศึกษาและรายได้สุทธิจากการทำประมงมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ ($p \leq 0.01$) ส่วนแรงงานด้านการเกษตรและอายุมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p \leq 0.05$)

1. การมีส่วนร่วมต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีส่วนร่วมในระดับที่ไม่มีส่วนร่วมในทุกด้านทุกรายละเอียด เมื่อเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่มบ้านทะเลน้อยกับกลุ่มบ้านอื่นๆ มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p \leq 0.05$)

2. ทศนคติของประชาชนต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพบว่า ประชาชนมีทัศนคติเห็นด้วยมากต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้านการพัฒนาเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์สูงสุดต่อตนเองเท่านั้น ไม่ได้คำนึงถึงการเก็บรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ให้ลูกหลานและคนในรุ่นต่อไปได้ใช้ประโยชน์

3. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านเศรษฐกิจสังคมกับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพบว่า ปัจจัยด้านเศรษฐกิจสังคม คือ การศึกษาและจำนวนแรงงานในครัวเรือนของประชาชนในชุมชนประมงทะเลน้อย มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p \leq 0.05$) กับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ลักษณะโดยรวมของชุมชนประมงทะเลน้อย เป็นชุมชนหมู่บ้านในฐานะเป็นหน่วยงานพื้นฐานทางการปกครองโดยรัฐเป็นผู้กำหนด ไม่ได้เป็นชุมชนในแง่กระบวนการทางสังคมซึ่งเน้นการรวมตัวกัน โดยมีจิตสำนึกเชิงอุดมการณ์ในกระบวนการจัดการเพื่อวัตถุประสงค์ร่วมกันของชุมชน ชุมชนประมงทะเลน้อยจึงจัดเป็นชุมชนที่อ่อนแอประชาชนขาดการมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีจิตสำนึกต่อปัญหาสาธารณะน้อย ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบริเวณทะเลน้อยเกิดภาวะวิกฤต ดังนั้นโครงการ

ต่างๆ ทุกโครงการที่รัฐดำเนินการอยู่และที่จะเข้าไปดำเนินการ จำเป็นอย่างยิ่งที่ควรจะต้องมีการสนับสนุนให้ประชาชนในชุมชนมีการเรียนรู้ร่วมกัน กระตุ้นและส่งเสริมให้เกิดการจัดตั้งองค์กรชุมชนเป็นองค์กรในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในปริมาณของชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการรวมตัวในฐานะเป็นกระบวนการทางสังคม เมื่อชุมชนเข้มแข็งขึ้นจึงจะก่อให้เกิดความร่วมมือของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความยั่งยืนทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมและความหลากหลายของระบบนิเวศน์

อำนาจ ศรีระแก้ว (2541) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ปัญหาและอุปสรรคในการวางแผนปฏิบัติการเพื่อการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัด : กรณีศึกษาจังหวัดสงขลา ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการวางแผนปฏิบัติการเพื่อการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลามี 3 ขั้นตอนคือ

1. ขั้นกำหนดแผน มีปัญหาและอุปสรรคในด้านการประชุมประชาสัมพันธ์ การกำหนดวัตถุประสงค์ การใช้และวิเคราะห์ข้อมูล การจัดลำดับความสำคัญ การศึกษาความเหมาะสม การพิจารณาให้ความเห็นชอบแผน และการมีส่วนร่วมของประชาชน
2. ขั้นปฏิบัติตามแผน มีปัญหาและอุปสรรคในด้านการอนุมัติโครงการ การประชุม การประสานงาน การกำหนดระยะเวลา การควบคุมงาน อำนาจในการแก้ไขปัญหาและการมีส่วนร่วมของประชาชน
3. ขั้นประเมินผล มีปัญหาและอุปสรรคในด้านหน่วยงานที่รับผิดชอบ กฎเกณฑ์ระยะเวลา การนำข้อมูลการประเมินผลไปใช้ประโยชน์ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมินผล

ข้อมูลทศวิทยุพบว่ามีองค์ประกอบของแผนไม่ครบถ้วน สัดส่วนของแผนงานต่างๆ ที่มีอยู่ในแผนและแผนงานที่เสนอกับแผนงานที่ได้รับจัดสรรงบประมาณไม่เหมาะสม

พงษ์พันธ์ พรทิพย์ (2545) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบทบาทสถานีอนามัยต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่

1. การรับรู้บทบาทในงานด้านสิ่งแวดล้อมของหัวหน้าสถานีอนามัยพบว่า สถานีอนามัยที่มีหัวหน้าสถานีอนามัยมีคะแนนการรับรู้บทบาทในงานด้านสิ่งแวดล้อมสูง จะมีบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนของสถานีอนามัยสูงกว่า สถานีอนามัยที่มีหัวหน้าสถานีอนามัยมีคะแนนการรับรู้บทบาทในงานด้านสิ่งแวดล้อมน้อยกว่า
2. การรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อมของสถานีอนามัยพบว่า สถานีอนามัยที่มีคะแนนการรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อมสูง จะมีบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนของสถานีอนามัยสูงกว่าสถานีอนามัยที่มีคะแนนการรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อมน้อยกว่า

3. เพศของหัวหน้าสถานีนามัยพบว่า สถานีนามัยที่มีหัวหน้าสถานีนามัยเพศหญิงจะมีบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนของสถานีนามัยมากกว่า สถานีนามัยที่มีหัวหน้าสถานีนามัยเป็นเพศชาย ซึ่งสามารถอธิบายความผันแปรของบทบาทสถานีนามัยต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้ร้อยละ 24.2 ($R^2 = 0.242$)

ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนของสถานีนามัยพบว่า 5 อันดับแรกที่เป็นปัญหาสูงสุด ได้แก่ 1)งบประมาณไม่เพียงพอ 2)คณะกรรมการสภาตำบล/คณะกรรมการหมู่บ้านไม่กระตือรือร้น 3)วัสดุอุปกรณ์ไม่เพียงพอ 4)จำนวนบุคลากรไม่เพียงพอ 5)องค์การบริหารส่วนตำบลไม่กระตือรือร้น

เกิดจาก บุญปรากร (2541) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขององค์กรพัฒนาเอกชน : กรณีศึกษาสมาคมหยาดฝน จังหวัดตรัง ผลการศึกษาพบว่า

1. การก่อตัวของสมาคมหยาดฝนเกิดจากการที่นายกสมาคมมีแนวความคิดที่จะทำงานพัฒนาชุมชนในกลุ่มชุมชนชาวประมงขนาดเล็ก ซึ่งเป็นกลุ่มด้อยโอกาสมากที่สุด

2. วิวัฒนาการของสมาคมหยาดฝนแบ่งเป็น 3 ระยะเวลา คือ ระยะเวลาแรกเป็นระยะก่อตั้ง ศึกษาทดลองอยู่ในช่วงปี พ.ศ.2528-2533 ระยะเวลาที่สอง เป็นระยะแห่งการปรับใช้สถานการณ์และเปลี่ยนแปลงอยู่ในช่วงปี พ.ศ.2534-2535 ระยะเวลาที่สาม เป็นระยะแห่งการขยายชุมชนและการสร้างเครือข่ายการทำงานอยู่ในช่วงปี พ.ศ.2536-2540

3. วิธีการทำงานของสมาคมหยาดฝนให้ความสำคัญกับกระบวนการพัฒนาแบบประชาชนมีส่วนร่วม โดยเป็นกิจกรรมด้านสังคมและเศรษฐกิจ ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนมาเน้นกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม

4. ปัญหาที่สำคัญของสมาคมหยาดฝน คือ ปัญหาการบริหารงาน การวางแผน การจัดการภายในองค์กร บุคลากร การประสานงาน การควบคุม การประเมินผลงาน การประชาสัมพันธ์ และการยอมรับของชุมชนที่มีต่อแนวความคิดในการพัฒนาของสมาคมหยาดฝน

5. ผลที่ชุมชนเป้าหมายได้รับจากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของสมาคมหยาดฝน

5.1 เกิดกระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง โดยเกิดความรู้ความเข้าใจและมีจิตสำนึกที่ดีมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้องและเหมาะสม

5.2 เกิดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งในการทำงาน สามารถบริหารจัดการกลุ่มได้ด้วยตนเอง รู้จักวิเคราะห์สถานการณ์และสามารถกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาชุมชนได้

5.3 เกิดการทำงานอนุรักษ์ในลักษณะเครือข่าย เป็นที่ยอมรับของชุมชนและองค์กรอื่น

5.4 เกิดความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนด้านเศรษฐกิจ ด้านอำนาจการตัดสินใจ และด้านมิติทางวัฒนธรรมค่อนข้างสูง

6. ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนเป้าหมายคือ

6.1 ปัจจัยภายใน ได้แก่ ภาวะผู้นำของคนในชุมชน ลักษณะการมีส่วนร่วม การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ลักษณะความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ และการประกอบอาชีพหลักของคนส่วนใหญ่ในชุมชน

6.2 ปัจจัยภายนอก ได้แก่ นโยบายและทิศทางการพัฒนาประเทศ หน่วยงานของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาคมหยาดฝน แหล่งทุนสนับสนุนสมาคมหยาดฝน และสื่อมวลชนท้องถิ่น

จรรยาพันธุ์ เชี่ยววิทย์ (2544) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษาพื้นที่ป่าเขาหลวงและชุมชนบ้านคีรีวง ตำบลกำโลน อำเภอนาสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนทั้ง 4 ด้านอยู่ในระดับปานกลาง ประชาชนที่มีสถานภาพด้านครอบครัว อายุ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน การเป็นสมาชิกกลุ่มการได้รับข่าวสาร และการเคยได้รับความเดือดร้อนหรือเคยประสบภัยพิบัติทางธรรมชาติต่างกัน มีส่วนร่วมไม่แตกต่างกัน ประชาชนที่มีสถานภาพด้านเพศ การศึกษารายได้ อาชีพ การได้รับผลประโยชน์ การเป็นผู้นำ การติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกชุมชน การติดต่อสัมพันธ์กับบุคลากรของรัฐ และความรู้สึกว่าตนเองเป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลอื่นต่างกัมีส่วนร่วมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $p \leq 0.05$ โดยที่เพศชายมีส่วนร่วมสูงกว่าเพศหญิง ประชาชนที่มีการศึกษาระดับอนุปริญญา ปริญญาตรี และสูงกว่าปริญญาตรีมีส่วนร่วมสูงกว่าประชาชนที่ไม่ได้รับการศึกษา และประชาชนที่ได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษา ประชาชนที่มีรายได้ 3,001 บาทต่อเดือนขึ้นไป มีส่วนร่วมสูงกว่าประชาชนที่มีรายได้ตั้งแต่ 3,000 บาทต่อเดือน ส่วนประชาชนที่ประกอบอาชีพมากกว่า 1 อย่างและประชาชนที่ไม่ได้ประกอบอาชีพ มีส่วนร่วมสูงกว่าประชาชนที่ประกอบอาชีพค้าขายและรับจ้าง ประชาชนที่ได้รับผลประโยชน์ค่อนข้างสูงถึงสูงมาก มีส่วนร่วมมากกว่าประชาชนที่ไม่ได้รับผลประโยชน์และประชาชนที่ได้รับผลประโยชน์เล็กน้อย ประชาชนที่เป็นผู้นำและเคยเป็นผู้นำมีส่วนร่วมสูงกว่าประชาชนที่ไม่เคยเป็นผู้นำ ประชาชนที่ติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกชุมชน 1 ถึง 3 ครั้งต่อเดือนขึ้นไปมีส่วนร่วมสูงกว่าประชาชนที่ติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกชุมชนน้อยกว่า 1 ครั้งต่อเดือน ประชาชนที่ติดต่อสัมพันธ์กับบุคลากรของรัฐ 1 ถึง 3 ครั้งต่อปีและมากกว่านั้นมีส่วนร่วมมากกว่าประชาชนที่

ติดต่อสัมพันธ์กับบุคลากรของรัฐน้อยกว่า 1 ครั้งต่อปี และประชาชนที่มีความรู้สึกว่าตนเองเป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลอื่นปานกลาง ค่อนข้างสูง และสูงมากมีส่วนร่วมมากกว่าประชาชนที่มีความรู้สึกว่าตนเองไม่เป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลอื่นถึงยอมรับนับถือเล็กน้อย

และสำหรับประเภทการใช้ประโยชน์และลักษณะการจัดการพื้นที่ป่าเขาหลวงพบว่า ประชาชนในชุมชนบ้านคิรีวงใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าเขาหลวงเป็นแหล่งของปัจจัย 4 ในการดำรงชีพ การพักผ่อนหย่อนใจ และการศึกษาหาความรู้ มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทั้งที่เป็นการชั่วคราวและมีการครอบครองพื้นที่อย่างถาวร สิทธิการครอบครองได้มาโดยทางมรดก จับจองด้วยตนเอง และซื้อสิทธิการครอบครองจากผู้อื่น ปัญหาการมีส่วนร่วมได้แก่ ประชาชนมีรายได้น้อยมีฐานะยากจน และไม่มีโอกาสเข้าร่วม ทำให้การมีส่วนร่วมต่ำ ข้อเสนอแนะได้แก่ ควรมีการส่งเสริมการประกอบอาชีพ เพื่อเพิ่มรายได้และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ให้มากขึ้น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved